

RECÂİZÂDE MAHMÛD EKREM'DEN BİR NA'T VE TAHLİLİ

Adem ÇALIŞKAN (*)

Özet

Sanatkârlara maddî ve manevî yönleriyle bir bütün olarak bakılmalıdır. Bir metni anlamak ve çözümlmek için metindeki bulgular her zaman yeterli olmayabilir. Bu nedenle, Tanzimat devri şairlerinden Recâizâde Mahmûd Ekrem örneğinde olduğu gibi, sanatkârın ya da şairin yaşamı, sanat anlayışı ve eserlerinin de bilinmesi gerekir. Madde-siyle âsıl mayası olan toprağa, manası ile kendine ruh üfüren Rabb'ına bağlı olan çoğu sanatkâr, her iki cephesini yansıtır biçimde eserler kaleme almıştır. Bu makalede, önce, şairin kısaca sanatı ve dinî şiirleri hakkında bilgi verilmiş, sonra na't tahlil edilmiş ve yorumlanmıştır. Amaç, mazi ile hal arasında bir bağ kurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Recâizâde M. Ekrem, Edebiyat, Tanzimat Devri, Şair, Şiir, Na't.

A Na't from Rezaizade Mahmud Ekrem and Its Analysis

Abstract

Artists should be taken into consideration from all perspectives, material and psychological. Findings and clues from a text may not necessarily be sufficient for understanding and analyzing it. Therefore, as in the case of Rezaizade Mahmud Ekrem, a poet from the Tanzimat era, it is necessary to know the life of the artist or the poet, his/her artistic view, and his/her other works of art as well. Most artists, who are bounded to earth materialistically and to God, who gave them souls, spiritually, have composed works of arts that reflect both aspects. In this article, concise information on the art and religious poems of the poet was given, and then the naat was analyzed and interpreted. The purpose is to establish a connection between past and now.

Key Words: Rezaizade M. Ekrem, Literature, Tanzimat Era, Poet, Poem, Naat.

*) Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.
(e-posta: acaliskan62@hotmail.com)

Giriş

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı'nın ikinci nesline mensup olan Recâizâde Mahmûd Ekrem (1847-1914)¹, muasırları gibi önce Doğu kültürü almış, daha sonra Namık Kemal'in etkisiyle yabancı dil öğrenerek Batı edebiyatına yönelmiş bir şahsiyettir. Onunla birlikte "edebiyat politikadan ayrılır"² ve Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın alt yapısını oluşturan çabaları bu anlamda önemlidir. "Sanat sanat içindir" görüşüne bağlı olan, "sanatın maksadı güzellikdir"³ diyen ve edebiyatı "bir halkın ahlâk ve âdâtını.. efkâr ve hissiyyâtını.. her türlü ahvâl ve etvâr ve mu'âmelât ve mahsûsâtını ekseriyâ yalancı bir lisân ile doğruca olarak ta'rîf ve tasvîr eden külliyyât-ı âsârdır"⁴ biçiminde tanımlayan Recâizâde Mahmûd Ekrem'e göre, edebiyat terbiye-i efkâr.. tasfiye-i vicdân.. tehzîb-i ahlâk.. tenvir-i ezhâna hizmet etmekle birlikte, bir şair şiirini ahlâk dersi vermek için söylemez⁵. Ancak, O'na göre, "Edebsizliğin başladığı yerde edebiyât nihâyet bulur. Çünkü edebiyatı edebsizlik dâ'iresine çekmek günâhıdır."⁶

Hiç şüphesiz dönemi itibarıyla her şair gibi şiire Divan tarzında şiirler yazarak başlayan Recâizâde Mahmûd Ekrem'in de, "tabiat - insan - aşk" üçgeninde kaleme aldığı şiirlerinin yanında dinî, metafizik ve hikemî tarzda şiirleri vardır. O, tevhid ve münâcat adlı manzumelerinde Allah'a, na't adlı manzumelerinde kendisinden öncekiler ve muasırları gibi peygambere olan inanç ve bağlılığını dile getirmiş, çoğu gazellerinde de dinî duygularını ifade etmiştir⁷.

1) Bkz., İsmail Hakkı, *Ekrem Bey*, Mahmûd Bey Mtb., İst., 1890; Ali Ekrem, *Recâizâde Mahmûd Ekrem Bey*, Evkâf-ı İslâm Mtb., İst., 1339/1923; İsmail Hikmet, *Recâizâde Ekrem*, Kanaat Kütüphânesi, İst., 1932; Şükrü Kurgan, *Recâizâde Ekrem*, *Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Varlık Yay., İst., 1954; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)* I, 4. bs., Mas Matbaacılık ve Akse-suvarları, Ank., 1982, ss. 25-29; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İst., 1983, c. 2, ss.916-924; Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 4. bs., İnkılâp Kitabevi, İst., 1986, ss. 80-118; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İst., 1988, c. 1, ss. 274-285; İsmail Parlatur, "Recâizâde Mahmûd Ekrem", *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken-Söğüt, İst., 1988, c. 8, ss. 410-433; A.mlf., "Recâizâde Mahmud Ekrem", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, *Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, Dergâh Yay., İst., 1990, c. 7, ss. 292-298; Hüseyin Tuncer, *Araştırmalar Devri Türk Edebiyatı I: Tanzimat Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, ss. 140-141; Lokman Turan, *Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili*, *Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, (AÜ Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1998; Mehmet Kaplan, "Yakacık'da Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri*, 7. bs., Dergâh Yay., İst., 1981, c. 1, ss. 82-91 ... vb.

2) Ahmet Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst., 1982, s. 476.

3) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Pejmürde*, Âlem Matbaası, Kostantuniyye / İst., 1311, s. 77.

4) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *a.g.e.*, s. 58. Bu cümleleri şöylece sadeleştirmek mümkündür: Edebiyat, "bir halkın ahlâk ve adetlerini.. düşüncelerini ve duygularını.. her türlü hallerini ve tavırlarını ve davranışlarını ve özelliklerini çoğuntlukla yalancı bir dil ile doğruca olarak tarif ve tasvir eden eserlerdir."

5) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Takdir-i Elhân*, Mahmûd Bey Matbaası, Dersa'adet / İst., 1302, s. 18.

6) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *a.g.e.*, s. 80.

7) Bkz. İsmail Parlatur, *Recâi-zâde Mahmûd Ekrem*, *Hayatı - Eserleri - Sanatı*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay., Ank., 1983, s. 90, 111-116, 153.

Recâizâde'nin eserlerine bir bakıldığında onun 'tabiat - insan - aşk' gibi üç ana konu ve bunlara bağlı yan temaları işlediği hemen fark edilir. 'Şiirin konusu güzelliştir' diyen şair, bu güzellikleri yaratan Allah kavramıyla konuyu bütünleştirir. O, geleneksel olarak 'Tevhîd' ile konuya girer, ardından 'Allah - tabiat' ile tabiatın değişik görünümü ağırlık kazanır. Eski geleneği sürdürmekle beraber, Allah'ın büyüklüğü ve yaratıcı kudreti karşısında hayrandır. Onun büyüklüğü çözülmesi zor bir sırdır ve ebediyete kadar böyle sürecektir:

"Bu bir sır ki kalmış mü'ebbed hafı
Bilir miydi bilmem bu sırrı safı"⁸

Recâizâde Mahmûd Ekrem, Allah'ı sığınılacak ve sevgisi kazanılacak bir kavram olarak nitelendirir. "Nitekim, *Pejmürde*'de 'Tevhîd' demez, 'Takdîs-i Rabbü'l-Enâm'⁹ olarak ona hayranlığı dile getirir. Bu hayranlık tabiat karşısında daha da artar. Nitekim şairde hayranlığı yaratan bir unsur olarak tabiatın güzelliği dikkati çeker. Ona göre tabiat, yalnızca maddî bir varlık değildir; 'İlâhî' güzellik, ardından aşk, bu kavramı daha da genişletir. Bu arada bir noktaya değinmeden geçemeyeceğim. O da Ekrem'in romantik anlayış ile Tanrı'yı tabiatın içinde aramasıdır."¹⁰

Ekrem'in *Nağme-i Seher* adlı şiir kitabı, bir 'Tevhîd'le¹¹ başlar ardından birbirini izleyen iki 'Na't'la¹² devam eder. *Zemzeme I*, 'İfâde-i Müellif' adlı ve *Zemzeme II*, 'İfâde-i Mahsûsa' adlı giriş yazılarından sonra birer 'Tevhîd'le¹³ başlar. Yine, *Zemzeme III*, bir 'Na't'la başlar, 'Yâ Rab'¹⁴ adlı münâcâtı ve 'Tefekkür' adlı şiiriyle devam eder. Hakezâ *Tefekkür* adlı eseri, *Pejmürde*'deki 'Fâtiha-i Kelâm. Takdîs-i Rabbü'l-Enâm' ve 'Tecellî'¹⁵ şiirleri dinî konulu manzumelerdir. Ayrıca şair, doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak gerek diğer manzumelerinde ve gerekse ölüm konusunu irdelediği manzumelerinde dinî duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir. Divan şiiri ve son devirdeki na't örnekleri hariç tutulacak olursa¹⁶, Tanzimat döneminde Recâizâde Mahmûd Ekrem bu vadiye yalnız değildir. Münâcât'ı ile tanıdığımız, Hz.Peygamber hakkında söylenebilecek bazı

8) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Zemzeme II*, Matbaa-i Ebuzziyâ, İst., 1300, s. 10; A.mlf., *Bütün Eserleri*, (Haz.: İsmail Parlatur - Nurullah Çetin - Hakan Sazyek), MEB Yay., İst., 1997, c. 2, s. 217.

9) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Pejmürde*, s.1; A.mlf., *Bütün Eserleri*, c. 2, s. 351.

10) İsmail Parlatur, *Recaizade Mahmut Ekrem*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1986, ss. 32-33.

11) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Nağme-i Seher*, İst., 1288, s. 5 vd; A.mlf., *Bütün Eserleri*, c. 2, ss. 15-16.

12) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Bütün Eserleri*, c. 2, ss. 16-17.

13) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Zemzeme II*, s. 7; A.mlf., *Bütün Eserleri*, c. 2, ss. 215-217.

14) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Bütün Eserleri*, c. 2, ss. 291-293.

15) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *a.g.e.*, c. 2, ss. 375-376.

16) Bu konuda bkz., Selçuk Eraydın, "17. Asır Tevhid ve Na'tları", *Tohum*, Sayı: 73, Kasım 1972, ss. 16-17; Mehmet Akkuş, "18. Asır Na't Şairi Salahî ve Bestelenmiş Bir Na'tı", *İlim ve Sanat*, Sayı: 3, Eylül - Ekim 1985, ss. 55-57; H. İbrahim Şener, "Türk Divan Edebiyatında Na't Mecmuaları", *DEÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, nr. 3, İzmir, 1986, ss. 147-60; Rıdvan Canım, "Divan Edebiyatında Tevhîd, Na't ve Münâcâtlar", *İslâmî Edebiyat*, Devre: 2, Sayı: 4, Nisan - Mayıs - Haziran 1990, ss. 9-11, 59; Efmine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1993 ... vb.

hususları Mustafa Reşid Paşa'ya¹⁷ bir teşbih ögesi olarak layık gören ve müstakil na't yazmayan Şinâsî istisna tutulursa, Namık Kemâl'in¹⁸, Ziyâ Paşa'nın¹⁹ ve Muallim Nâcî'nin²⁰ na't türünde şiirleri vardır.

Recâizâde Mahmûd Ekrem Bey'in Rabb'a giden yolda menfes açan, insanlara yol gösterip O'ndan haber ya da vahiy getiren Peygamber'e imanın bir belirtisi olarak Hz. Peygamber'i konu edinen na'tları henüz bir bütün olarak edebî açıdan ele alınıp açıklanmamış ve tahlile tabi tutulmamıştır. Bu tespitin onun tevhid türündeki şiirleri için de geçerli olduğunu ifade etmek gerekir.

Bu nedenle, makalede, Türk Edebiyatı'nda sadece Batı'ya dönük yönleriyle tanıtılan Recâizâde Mahmûd Ekrem'in manevî dünyasını ortaya koyan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüceliğini ve medhini dile getiren mütekerrir müseddes²¹ bir na'tının açıklaması ve tahlili yapılacaktır. Hiç şüphesiz böyle bir gayretin, şairlerimizin çoğu kez her nedense görmezlikten gelinen dinî cepheleri ile birlikte bir bütün olarak tanınmasına vesile olacağından önemi âşikârdır.

2. Recâizâde Mahmûd Ekrem'in Bir 'Na't'ının Tahlili

Şüphesiz günümüzde edebî metinleri incelemek için pek çok yöntem uygulanmaktadır. Edebiyat ve edebî metin incelemelerinde yöntem sorunu dünya edebiyatları için olduğu gibi Türk Edebiyatı için de son derece önemlidir. Bu sorunun değişik çalışmalara konu edildiği görülmektedir²². Edebi esere ya da metne yaklaşım biçimleri edebî devirlere, edebî akımlara ve eleştiri yöntemlerine göre genellikle değişkenlik arz eder²³. Yön-

-
- 17) Bkz., Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. bs., Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1991, X+656 s.
- 18) Bkz., Önder Göçgün, "Na't", *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ank., 1999, s. 3.
- 19) Bu konuda bkz., Adem Çalışkan, "Ziyâ Paşa'nın "Na't-ı Şerifesi" ve Açıklaması", *OMÜ İllâhiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 9, Samsun, 1997, ss. 247-62.
- 20) Bu konuda bkz., Adem Çalışkan, "Muallim Nâcî'nin Bir "Na't-ı Şerif"i ve Tahlili", *İslâmî Edebiyat*, Sayı: 31, Ekim - Kasım - Aralık 1999, ss. 43-47.
- 21) Geniş bilgi için bkz., Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı. Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri - Aruz Vezni) 1. Kısım: Nazım Şekilleri*, AÜ Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Bölümleri Ders Notları: 47, Erzurum, 1983, 170 s.; A.mlf., *Eski Türk Edebiyatı. Nazım Şekilleri*, Birlik Yayın Kooperatifi Yay., Ank., 1985, 167 s.
- 22) Örnek olarak bkz., Manon Maren Grisebach, *Edebiyat Biliminin Yöntemleri*, [Çev. Arif Ünal], Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ank., 19995; Ramazan Kaplan, "Edebiyat İncelemelerinde Yöntem", *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, [Haz., Ramazan Kaplan, Canan İleri, Ali Öztürk], A.Ü. Açıköğretim Fak. Yay., Eskişehir, 1998, ss. 35-49; Gürsel Aytaç, "Metin Çözümlemesinde Temel Problemler: 1-Metin Analizi /2-Edebiyat İncelemesi", *Genel Edebiyat Bilimi*, Papirüs Yay., İst., 1999, ss. 65-79; Mehmet Önal, "Edebi Eserin Tahlilinde Metot", *En Uzun Asrın Hikâyesi / Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım*, Akçağ Yay., Ank., 1999, ss.158-172 vd. Ayrıca bkz., *Hece*, *Aylık Edebiyat Dergisi*, [Eleştiri Özel Sayısı], Yıl: 7, Sayı: 77/78/79, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, 934 s.
- 23) Bkz., Raman Selden, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, The Harvester Press, Great Britain, 1988, 153 s.; Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 9. bs., Cem Yayınevi, İst., 1994, 320 s.

tem kavramını, “bir hedefe giden yol, henüz gerçekleşmemiş bir şeyi gerçeğe dönüştürmek ve fert için bilinmeyen bir nesneyi bilinir hale getirmektir. Edebiyata bilimsel olarak yaklaşmanın ilk şartı, edebiyatı tanımdır.” cümleleriyle tanımlayan Grisebach, devam eden sözlerinde bir yöntemin nasıl oluşup oluşmayacağı konusunda da “Birbirinden bağımsız (münferit) teknik çalışmalarda bir ‘yöntem’den bahsetmek doğru değildir. Bir yöntem, ancak bir düşünce birliği ve münferit çalışmaları kaynaştıran bir sistem sayesinde oluşabilir.”²⁴ der.

Bilindiği gibi, “Yirminci yüzyılın edebiyat kuramı ve eleştirisi, özellikle yapıt ve yazar kavramları üzerinde çok durmuştur.”²⁵ Bunun sonucu olarak da biri yazar ve eserin gelenekle ilişkisini önemseyen, diğeri gelenekle bağı koparan ve ilerleyen süreçte ‘yazarı / şairi’ de aradan çıkaran²⁶ birbirine karşıt iki görüş doğmuştur. Günümüzde genel kanaat, sadece metni dikkate almaktan, bir başka ifadeyle metin-merkezli yaklaşımdan yanadır. Bu anlayışla her türlü metne yaklaşılabilir ancak, özü gereği bazı eksiklikleri de taşır. Örneğin, dinî içerikli metinleri tahlilde sadece metni dikkate alarak, onun sahibi olan sanatkârı hariç tutmak, şüphesiz beraberinde birtakım tartışmaları getirecektir. Çünkü o, inancı açısından hem şahsı hem de yaptığı ile sorumludur²⁷. Yaşadığı kültür ve içinde biçimlendiği değer yargıları kişiliğin oluşmasında olduğu kadar eserinin rengini almasında da etkin bir rol oynar²⁸. Rasim Özdenören’in de dediği gibi, “İnsan, gerçeği, hiçbir suretle neyse o olarak algılayamıyor, onu ancak kültürünün adesesinden bakarak algılıyor. Bu durumda, her farklı kültürün farklı bir edebiyatı olmasını sonuçluyor.”²⁹ O halde, önce, kendi kültür ve medeniyetimizin, kendimize has edebiyatımızın temel parametrelerini yakalayarak sanat ve edebiyatımıza bu adeseden bakmak, sonra, gelişen dünyada diğer kültür ve medeniyetlerin sanat ve edebiyat birikimlerinden istifade etmek gerekir.

“Bir edebiyat metni edebiyat tarihinde belli bir yer tutar. Geleneğin bir parçasıdır ve kendinden önce ve sonra gelen diğer metinlerle tarihsel ilişkilere, bir başka ifadeyle metinlerarası ilişkilere sahiptir. Bu tür bir metin de dilin bir parçasıdır ve bütün dil plânına

24) Manon Maren Grisebach, *Edebiyat Biliminin Yöntemleri*, s. 1.

25) Kemal Atakay, “Kanon Huzursuzluğu”, *Kitap-lık, Aylık Edebiyat Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 68, Ocak 2004, s. 73.

26) Bu, Yapısalcıların ‘yazarın öldüğü’ şeklindeki görüşüdür [Bkz., Raman Selden, “Structuralist Theories”, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, s. 52].

27) Buna kanıt olarak şu ayetleri göstermek mümkündür: “De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep alemlerin Rabb'i Allah içindir” [En'âm, 6/162]. “İnsan kendisinin başıboş bıraktıcağını mı sanır?” [Kıyame, 75/36].

28) Batı kaynaklı edebiyat teorisi ve eleştiri akımlarının ülkeler ve kıtalararası etkinliği günümüzde de geçerlidir. Fakat son bir asırdır edebiyat teorisi ve eleştiri akımlarının gelişim süreci içerisinde bazı dönüşümlere uğradığı bir gerçektir. Edebiyat teorisi ve eleştirisi 1980'li yıllardan sonra, bilhassa günümüzde *kültür teorisi* ve eleştirisi olarak bir dönüşüme uğramaktadır [Bkz., Vince Brewton, “Literary Theory”, <http://www.utm.edu/research/iep/l/literary.htm>, 05.03.2003]. Bu anlayışa göre, gelenek ve gelenek içerisinde -din öğesi dahil- her şey yeniden gündeme gelmektedir. Bu durum ise Recâizâde Mahmûd Ekrem'in na'tını incelemedeki yaklaşım tarzımızla tamamen örtüşmektedir.

29) Rasim Özdenören, “Gerçeklik İle Kurgu”, *Yazı, İmge ve Gerçeklik*, İz Yayıncılık, İst., 2002, s. 47.

sahiptir. Edebî dil, bu ihtimallerin olağanüstü bir kullanımını sağlar ve bu edebî metinlerin hatırlanabilmesine yardım eder. Edebî metinler, dilbilimsel belli bir şöret ve ustalığa sahip olmaları yanında onları algılama tarzlarına göre okuyucularını etkiler. Bilindiği gibi, bir edebî metnin algılanışı dil plânı ve edebî gelenekle metnin ilişkisiyle etkilenir. Edebiyatta özel bir dil kullanımının değerlendirilmesi, onunla hazdan bir duygu getiren özel veya ilginç bir algının yaratılmasıdır.”³⁰

Bu makalede, şairin yaşadığı dönemin ve o devir edebiyatının ruhuna kısmen yaklaşılmaya çalışılmış; Recâizâde Mahmûd Ekrem’den bir na’t, bir başka kültürün ürünü olan hermeneutik (yorumbilgisi) metodun kendi kültürümüzdeki tam eşdeğeri olarak kabul edilebilecek olan metin şerhi³¹ metodu ve modern dönem metin tahlili yöntemini

30) Michael Cummings and Robert Simmons (ed.), *The Language of Literature, A Stylistic Introduction to the Study of Literature*, Pergamon Press, Oxford, 1983, ss. 1-2.

31) Metin şerhi, İslâm kültürü ve geleneğindeki şerh metodunun edebiyata uygulanması olduğu için, hermeneutiğin aksine, yerli bir kaynağa sahiptir. Metin merkezli bir faaliyet olan metin şerhi, sanat-kâr gözden uzak tutmaksızın metinden hareketle anlatılmak istenen yorumlamaktır. Başlangıcından itibaren tarihî seyri bir kenara bırakılacak olursa, ülkemizde metin şerhi son bir asır içerisinde gelişerek devam etmektedir. Modernleşme ile birlikte şerhten eleştiriye geçiş olduğu ve metin şerhinin geçmişte kaldığını iddia görüşler [bkz., Rasim Özdenören, “Eleştirme Şerhe Karşı”, *Ruhun Malzemeleri*, 2. bs., İz Yayıncılık, İst., 1997, ss. 202-203; Şaban Sağlık, “Şerhten Eleştiriye”, *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi*, [Eleştiri Özel Sayısı], Yıl: 7, Sayı: 77/78/79, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, ss. 383-400 ... vb.] yanında bir edebî metni inceleme yöntemi olarak metin şerhi, diğer yöntemlerle birlikte hâlâ yaşamaktadır. Son bir asır içinde Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem Bolayır [bkz., Ali Ekrem (Bolayır), *Şerh-i Mütûna Medhal. Edebî Meslekler*, İst., 1928, 112 s.] ve Ferid Kam’ın [bkz., Ferid Kam, *Şerh-i Mütûn*, 19919-1922 arasında verdiği derslerin notları ile Halil Çeltik, *Ömer Ferit Kam ve Asâr-i Edebiyye Tetkikâtı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1998, XXIV+320 s.] eserleriyle gelişen, Ali Nihad Tarlan [bkz., Ali Nihad Tarlan, *Metinler Şerhine Dair*, Suhulet Basımevi, İst., 1937, 30 s.; A.mlf., “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken, İst., 1981, ss. 191-204] ve Halûk İpekten ile ekolleşen metin şerhi bunların izinden gidencerce sürdürülmektedir. Bu bağlamda teorik zemini yoklayan makaleler [Metin Akkuş, “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Halûk İpekten’e”, *Yedi İklim, Sanat, Kültür, Edebiyat Dergisi*, c. 4, Sayı: 32, Kasım 1992, ss. 67-68; Tunca Kontantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 1994, s. 2; Muhammed Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, *Yedi İklim*, Sayı: 63, Haziran 1995, ss. 70-74; Mine Mengi, “Metin Şerhi ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, c. 8, Sayı: 93, Kasım 1997, ss. 8-10; Emine Yeniterzi, “Metin Şerhiyle İlgili Görüşler”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, Konya 1999; Muhammed Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine*, [Haz. Mehmet Kalpaklı], Yapı-Kredi Yay., İst., 1999, ss. 422-427; Ömür Ceylan, “Türk Edebiyatında Şerh”, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İst., 2000, ss. 24-33; İ. Hakkı Aksoyak, “Metin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı - El Kitabı*, [Haz.: Mustafa İsen - Muhsin Macit - Osman Horata - Filiz Kılıç - İ. Hakkı Aksoyak], Grafiker Yay., Ank., 2002, 283-290], incelemeler [bkz., Rıdvan Canım, “Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten’in Kaleminden Fuzûlî’nin “Sana” Redifli Gazeli”, *Fuzûlî Kitabı* (500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri), İst., 1996, ss. 129-140; Ali Yıldırım, “Rodosî-zâde’nin Kasîde-i Nevruzîyye Şerhi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, Sayı: 1, Elazığ, 1999, ss. 217-239] ve bu metodu uygulayan kitap çalışmaları [bkz., Seyyid Muhammed Nûr, *Edebî ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Divânı Şerhi*, (Haz.: Mahmut Sadettin Bilginer), Esmâ Yay., İst., 1982, 288 s.; Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, 3 c., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1985; Adem Çalışkan, *Fuzûlî’nin Su Kasidesi ve Şerhi*, 1.bs., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 1992, 166 s.; İskender Pala, *Şiir-i Kadîm / Şiir Şerhleri*, Ötüken Yay., İst., 1997, 140 s.; Ahmet Atilla Şentürk, *Necâfî Beğ’in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun Kitabevi, İst., 1995, 166 s.; Abdullah Çaylı-

bağdaştıran bir bakış açısıyla bendler halinde ele alınarak edebî yönden açıklanmasını ve tahlil edilmesini amaçlamaktadır. Şimdi, sırasıyla bu bendleri ele lalım:

I

'Arşa düşmekden mu'allâ sâye-i 'ulviyyetin,
'Aşk-ı 'izzetle muhammer mâye-i 'ulviyyetin,
'Akd-ı pervîn bir kemîn pîrâye-i 'ulviyyetin,
Neyyir-i feyz-i ezeldir dâye-i 'ulviyyetin,
'Akl ile tahmîn olunmaz pâyeye-i 'ulviyyetin,
Yâ Resûlallâh yokdur gâye-i 'ulviyyetin!³²

Recâizâde Mahmûd Ekrem'in nazım şekli bakımından beş bendden oluşan bir müseddes-altılı olan bu metin nazım türü açısından bir na'ttır. Bilindiği gibi, na't kelimesi, Arapça "fa'l" vezninden sülâsî bir mastardır. Sözlük anlamı, "Bir kimsede bulunan şeyleri vasfetmek, onu tâvsifte mübalağa etmek"³³, "Bir şeyi vasfeylemek yani muttasıf olduğu sıfatını irad ile nişan vermek"³⁴, "Vasıf, medh ü sena ile beraber tarif ve tavsif"³⁵, "Bir şeyi medhederek anlatma, vasıflandırma"³⁶ tarzında ifadelerle izah edilmiştir. Bu

oğlu, *Niyâzi-i Mısırî Şerhleri*, İst., 1999, 239 s.; İskender Pala, *Ve Gazel Yeniden Şiir Şerhleri*, Ötüken Yay., İst., 2001], hatta Üniversitelerimizde tezler yapılmaktadır. Rıdvan Canım, adı geçen tebliğ metninde Tarlan ve İpekten ekolünden hareketle son bir asır içerisinde metin şerhi alanında tanınmış şahsiyetlere sözü getirir ve şöyle der: "Kuşkusuz metin şerhi adı altında toplanacak çalışmalar bu iki kıymetli insanın çalışmalarından ibaret kalmadı. Özellikle akademik çevrelerde bir kısmı bugün de devam eden birbirinden değerli çalışmalar yapıldı. Tahir Olgun, Mehmet Çavuşoğlu, Harun Tolasa, Tunca Kořantamer, Cem Dilçin, İsmail Ünver, özellikle eski şiirimizi anlamının bir basamağı olan mazmunlara dair çalışmaları ile Mine Mengi, Ali Alparlan, Kemal Eraslan, Âmil Çelebioğlu, Halil Erdoğan Cengiz, Cemal Kurnaz, Nejat Sefercioğlu, Nahit Aybet, Adem Çalışkan, Mustafa Tatçı, Ahmet Mermer, İskender Pala, Atilla Şentürk, Rıdvan Üzel, Mehmet Temizkan, Mehmet Sarı, Mustafa Sütçü, Sabahat Güler, Yavuz Demir, Ahmet Arı, Mehmed Emin Ertan, Bün-yamin Çağlayan ve ismini zikredemediğimiz çok sayıda ilim adamımız bu büyük ustaların yolunu takip etmek suretiyle Türk kültürüne önemli hizmetlerde bulundular. Bu vesile ile kendilerine şükranlarımızı sunuyoruz." [bkz., Rıdvan Canım, a.g.m., s.133.] Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, metin şerhi hem Divan şiiri hem de Tanzimat devri Türk şiirini tahlil ve yorumlamak için uygulanabilir. Onun varlığı, modern eleştiri yöntemlerini kullanmaya bir engel değildir. Edebiyat araştırmacıları hem bize ait olan hem de başka kültürlerle ait olan yöntemlere eşit mesafede olmalıdırlar.

32) Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Zemzeme III*, Matbaa-i Tozlıyan, İst., 1301, ss. 18-19. Ayrıca bkz.: A.mlf., *Bütün Eserleri*, c. 2, ss. 289-290. Ayrıca bkz., Fevziye Abdullah Tansel, *Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, DİB Yay., Ank., 1962, ss. 19-20. Bu bend şu şekilde nesre çevrilebilir: "Sennin yücelik gölgen, Arş'a düşmekten (de) yüce; yücelik mayan, yüceliğin aşkı ile mayalanmış; yücelik süsün, ülker yıldızı kümesi(ne) pusuya gizlenmiş bir adam; yücelik dadın ezel feyzinin cisimleşmiş nurudur. Yücelik derecen, akıl ile tahmin olunmaz. Ey Allah'ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur."

33) İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Mısır, 1308, c. 2, s. 405.

34) Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi*, İst., 1305, c. 1, s. 331.

35) Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, [Neşr. Ahmed Cevdet], İkdâm Matb., Dersaadet, 1318, c. 2, s. 1464.

36) Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ank., 1982, s. 969.

tariflere göre bir şeyin veya bir kimsenin güzel sıfatlarını anarak övme manasını taşıyan na't; vasf edilenin yalnızca iyi ve güzel yönlerini dile getirmektedir.³⁷ Ayrıca gramerde, "Bir ismi tavsif eden sıfat" a da na't denir³⁸. Terim anlamıyla na't, "Peygamberimizin vasfı üzerinde söylenen şiir, ... memdûhu Hz. Peygamber olan kasideye verilen isim", "evsâf u medâyih-ı Cenâb-ı Risâlet Penâhî'yi mutazammın kaside", "Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirler", "Divan edebiyatında bilhassa Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn vasfında yazılan manzumeler"dir. Diğer bir ifadeyle na't, Hz. Peygamber'i övmek, ona yalvarıp şefaata dilemek amacıyla yazılan şiirlere denir. Na't yazmakla ün almış kişilere na't-gû (na't söyleyen); özel dinî törenlerde na't okuyanlara da na't-hân (na't okuyan) denilir³⁹.

Arap Edebiyatı'nda na't türünde ilk şiir Hz. Peygamber'den yedi asır önce yaşamasına rağmen Es'ad Ebû Kerib el-Himyefî'ye, diğeri ise el-A'sâ'ya aittir⁴⁰. İslâmiyet'in yayılışına paralel günümüze değin farklı iklim ve coğrafyalarda gelişen İslâm edebiyatında Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış sayısız na't örnekleri ve bunlar üzerine çalışmalar vardır⁴¹. Recâizâde Mahmûd Ekrem'in na'tı da bunlardan biridir.

Na'tın ilk bendinde, Allah Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in "ulviyet"i konu edilerek medhi yapılmaktadır. Bende daha yakından bir bakılacak olursa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "yücelik gölgesi, yücelik mayası, yücelik süsü, yücelik dadısı, yücelik derecesi ve yüceliğinin sonu" gibi konuların ele alınmış ve yüceltici ifadelerle medh edilmiş olduğu görülecektir. Şairin kelimeleri seçerken titiz davranarak medhini yaptığı şahsa uygun geleceğini düşündüğü 'yücelik' ve onunla kurulan tamlamaları yakalaması anlamlı-

37) Komisyon, "Na't", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yay., İst., 1986, c. 6, s. 529.

38) Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, c. 2, s. 1464.

39) İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Ağaç Yayıncılık, İst., 1992, s. 92.

40) Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1993, s. 4.

41) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, *Hz. Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar)*, İst., 1966; Esad Coşan, "Türk Edebiyatında Na'tlar", *Hakses (Hicret Özel Sayısı)*, Sayı: 177-178, Eylül - Ekim 1979, ss. 37-39; Halil İbrahim Şener, *Mi'râciye ve Na't-ı Şerifler Mecmuasındaki Na'tların İşlenişi*, (İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi), İzmir, 1980; (Komisyon), "Na't", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, Dergâh Yay., İst., 1986, c. 6, ss. 529-30; (Komisyon), *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber'e Na'tlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1991; Adem Çalışkan, *Fuzulî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, ss. 35-49; Osman Kavalcı, *Divan Şiirindeki Na'tlarda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, (AÜ. Sosyal Bilimler Enst., İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1992, III+460 s.; Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1993; Hasan Ali Kasır, *Peygamber Şiirleri*, Denge Yay., İst., 1997, 384 s.; İsmail Çetişli, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Hz. Peygamber", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanlığı, I. Kulu Doğum Sempozyumu (Tebliğler) 20-21 Nisan 1998*, Isparta, 1998, ss. 279-298; Ahmet Arı, "Dîvân Edebiyatında Hazret-i Peygamber", *A.g.e.*, ss. 317-323; Mehmet Akkuş, *Hz. Peygamber'e Na'tlar*, Kariyer Yay., Ank., 1999; Mahmut Kaplan, "Divan Şiirinde Hz. Muhammed", *Köprü, Üç Aylık Fikir Dergisi*, Sayı: 74, Bahar 2001, ss. 106-117; H. İbrahim Şener, "Tâhiru'l-Mevlevî'nin Tesdis-i Na't-ı Şerif-i Nâbî'si ve Tahlîli", *İstem [İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi]*, Yıl: 1, Sayı: 1, Konya 2003, ss. 11-24.

dir. Hiç şüphesiz, böyle bir anlatım tarzı bizde herhangi bir “mübâlağa” intibâi uyandırmamaktadır.

Şaire göre, O'nun “yücelik gölgesi” değil yere, Arş'a bile düşmez. O, daha muallâdır. “Sâye” (gölge) kelimesi bize Hz. Peygamber'in “gölgesinin yere düşmemesi mucizesi”ni hatırlatmakta ve bir telmûh sanatı yapmaktadır. Allah Resûlü'nün üzerinde sürekli bir bulut dolaştığından güneş ışığı gölgesini yere düşürememiştir. Bu düşünce, Recâizâde'de “O'nun gölgesi yere değil, yükseklik ve yüceliğin son noktasını sembolize eden Arş-ı A'lâ'ya bile düşmekten yücedir.” fikrini uyandırmıştır.

“Arş” kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de 20 kadar ayette geçer⁴². Ehl-i Sünnet kelâm bilginlerine göre, Allah'ın hüküm verme ve hükmünü yürütme kudretinin ifadesi olarak kabul edilir. Arş, Allah'ın tecellî yeridir ve insanlar Allah'ın arşının hakikatini ve özünü kavrayamazlar...⁴³

Recâizâde'ye göre, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yüceliği maya gibidir ve kıvamı yüceliğin aşkı ile gelmiştir. O'nun “yücelik süsü”, ülker takım yıldızının birliğine kasteden pusuya gizlenmiş bir adam gibidir, yani ondan daha güzeldir. Dadıya benzetilen yüceliği, yine ezel feyzinin cisimleşmiş nurudur. O'nun yücelik derecesinin ne olduğunu akılla kestirmek mümkün değildir. Çünkü “yüceliğinin sonu ve nihayeti” yoktur.

Bendin son mısraı, beş mısradaki söylenenlerin âdetâ pekiştirilmesi ve bir hükme bağlanmasıdır. Bundan ötürüdür ki her bendin sonunda nakarat halinde tekrarlanmıştır.

Recâizâde Mahmûd Ekrem'in Hz. Peygamber (a.s.)'a derin sevgi ve inancını dile getirirken *edebî sanatlardan* da yararlandığı görülüyor: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yüceliği, 2. mısradaki “aşk-ı izzet”le yoğunlaşmış ve karılmış bir mayaya; 3. mısradaki pusuda bekleyen birine; 4. mısradaki dadıya benzetilerek birer *teşbih*; “ulviyyet” kelimesinin altı kez tekrarıyla *tekrîr*; Hz. Peygamber (s.a.v.)'e seslenilerek “yâ” ünleminin kullanılmasıyla *nidâ*; “yâ” *nida* edatının harflerinden sondan geriye doğru okunduğunda yine bir ünlem olan “ey”in çıkmasıyla *aks-i müfred*; “Resûlallah” tamlamasıyla Fetih, 48 / 29'a bir *Telmîh*; kısa ünlü (a) nın 10, uzun ünlü (â) nın 9; kısa (i) ünlüsünün 20; uzun ünlü (î) nin 9 kez tekrarıyla *asonans*, yine “l, v, y, t, k ...” gibi ünsüzlerin sıkça tekrarıyla *aliterasyon*; “maya, muhammer; Arş, muallâ, ulviyyet, pâye, gâye; pîrâye, pervîn, neyyir, ulviyyet, Resûlallâh” kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilgileri göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle *Tenâsüb* sanatlarının yapıldığı tespit edilebilir.

2

Senden ahzetti safâ pâkîze-ahlâk-ı 'Arab,
Mihr-i zâtın eyledi tenvîr-i âfâk-ı 'Arab,
Eyledin nûr-ı kemâlâtınla ısrâk-ı 'Arab,

42) Bu konuda bkz. A'raf, 7 / 46 - 49; Tevbe, 9 / 129; Yunus, 10 / 3; Hûd, 11 / 7; Ra'd, 13 / 2; Tâhâ, 20 / 5; Enbiya, 21 / 22 ...vb.

43) Bkz. Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İslâm Bilgi Merkezi Yayını, İst., 1991, s. 31.

*Ol fazîletle yayıldı Garb'a itbâk-ı 'Arab,
Maksad etmiş zâtını dâreyne Hallâk-ı 'Arab,
Yâ Resûlallâh yokdur gâye-i 'ulviyyetin!⁴⁴*

Recâizâde Mahmûd Ekrem, ikinci bendinde Hz.Muhammed (s.a.s.)'in sıfreti ve bunların işlevlerinden söz etmektedir. Şaire göre, Arap'larda temiz ahlâk varsa, onu Hz.Peygamber'e borçludur. Cahiliye devrinin karanlık bulutlarını dağıtıp parlayan onun zatının güneşi, başlangıçta Arap ufuklarını aydınlatmıştır. Hz.Muhammed, hem bilgi hem de ahlâk bakımından mükemmel birisidir. Bu durumdan Arap diyarını (tabii ki ona tüm tabi olanları) kurtarıp fazilet bakımından Batı'ya yayılma imkânı veren de odur. Arab'ın Hâlik'ı Hz.Muhammed'in zatını hem bu dünya hem de ahiret için istenilen şey kılmıştır. Bu sebeple O, yücedir, Allah'ın elçisidir ve yüceliğinin sonu yoktur.

Recâizâde Mahmûd Ekerem'in şiir diliyle ifade ettikleri İslâmî inanç ve bilgilere paraleldir, aykırılık teşkil etmemektedir. Gerçekten en son, mükemmel ve Allah indinde tek makbul din⁴⁵ olan İslâmiyet'i tebliğ eden Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin sonuncusu ve en üstünüdür. Kur'ân-ı Kerim'de "*Ve sen elbette bir ahlâk üzeresin*"⁴⁶ buyrulurken, O'nun hulk-ı azîm üzere yaratıldığı, güzel huylar olarak tarif edilen ahlâkın O'nda en yüksek derecesinin bulunduğu açıkça belirtilir⁴⁷.

Hız Muhammed, cahiliye çağını yaşayan bir topluma bir güneş gibi gelmiş, onları topyekûn bir değişime sokmuştur. Yaşadığı yıllar tarihçilerce "Asr-ı Saâdet" (Mutluluk Asrı) diye nitelenmiştir.

O, tebliğle memur edildiği İslâm ile karanlıkları aydınlığa kalbetmiş, İslâm devleti ve dinin sınırları giderek ülkeler ötesine ulaşmıştır. Batı'ya dahi o faziletle aydınlık ulaşmıştır. Bunu sadece Recâizâde gibiler değil, batılıların kendileri de itiraf etmişlerdir. Meselâ R.V.C. Bodley, "Rönesansı İslâmiyet'e borçluyuz"⁴⁸ der.

Allah, Hz. Peygamber'i hem bu dünya hem de öbür dünya için istenilen biri olarak yaratmıştır. Çünkü o devirde insanlık buhranlar ve karanlıklar içinde yüzüyor ve Allah'ın göndereceği haber verilen bir peygamberi bekliyordu. O, alemlere rahmet olarak gönderilmiştir. İnsanlar, hem bu dünyada hem de ahirette ondan medet umarlar, şefaath

44) Bu bend şu şekilde nesre çevrilebilir: "*Arab'ın temiz ahlâkı, senden saflık kazandı. Zatının güneşi, Arab'ın ufuklarını aydınlattı. Bilgi ve ahlâk bakımından olgunluklarının nuruyla Arab(istan)'dan doğarak etrafı ışıklandırdın. O faziletle Arab(istan)'ın sınırları Batı'ya yayıldı. Arab'ın Hâlik'ı senin zatını iki dünya (dünya ve ahiret) için istenilen şey yapmış. Ey Allah'ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur.*"

45) Âl-i İmran, 3/19.

46) Kalem, 68 / 4.

47) Adem Çalışkan, *Hâfız Mehmed Sebâtüddin. - Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi -*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996, s. 175.

48) Bkz. Ahmet Gürkan, *İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Nur Yay., Ank., ?, s. (iç kapaktaki yazı).

beklerler. Böyle bir yaratılışa sahip olan biri, ancak Allah'ın elçisi olur ve yüceliğinin de sonu olamaz.

Recâizâde'nin duygu ve düşüncelerini dile getirirken bazı *edebî sanatlara* yer verdiği anlaşılmaktadır. Bendin ilk mısraında Hz. Peygamber'in temiz ahlâkının olduğu üzerinde durularak ilgili ayete (Kalem, 68 / 4) bir *telmîh*; zatı dünyaya gelişle karanlıkları ortadan kaldırdığı, cehâleti yok ettiği için "mihr" (güneş)'e benzetilerek *teşbîh*; "Arab" kelimesinin beş, "zât" kelimesinin iki kez tekrar edilmesiyle *tekrîr*; Allah, Hz. Muhammed'in zatını dareyne maksad etmiştir. O, alemlere rahmet olarak gönderilmiş; kainat onun için yaratılmıştır. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerîm'deki şu ayete *telmîhte* bulunulduğu söylenebilir: "*Andolsun, Allah'ın Peygamber'inde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için wyulacak en güzel örnek vardır*"⁴⁹. Yine, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e seslenilerek "yâ" ünleminin kullanılmasıyla nidâ; "yâ" nidâ edatının harflerinin sondan geriye doğru okunduğunda yine bir ünlem olan "ey" in çıkmasıyla *aks-i müfred*; bir önceki bendde olduğu gibi, "Resûlallâh" tamlamasıyla Fetih, 48 / 29'a bir *telmîh*; "nûr" ile "tenvîr" kelimeleri aynı kökten türetildiği için *îstikâk*; "sâf, pâkize; mihr, nûr, tenvîr, işrâk; fazilet, kemâlat, ulviyyet, Resûlallah" kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilgileri göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle *tenâsüb* sanatlarının yapıldığı tespit edilebilir.

3

*Hikmetinle vâzî'î sensin bu şer'-î tâhirin,
Mazhar-î îmânusın şer'inle pek çok kâfirin,
Bâtunun pür-nûr idî andan münevver zâhirin,
Fitraten memdûhu olmuşsun Hakîm-i Kâdir'in,
Rûtbe-i şî'ri yetişsin mi sana bir şâ'irin?
Yâ Resûlallâh yokdur gâye-i 'ulviyyetin!*⁵⁰

Recâizâde Mahmûd Ekrem, Hz. Peygamber (s.a.v.) için, "hikmetinle bu temiz şeriatın va'z edeni sensin" diyor. Bu ifade de dikkati çeken şey, "şeriat" a "temiz" sıfatının eklenmesidir. Şairin bakış açısını bu ifadeden çıkarmak mümkündür. Bilindiği gibi, her bir peygamber bir şeriatla, yani dinle gelmiş, zamanla bunlar saflığını yitirdiği ve insanların tahrifine uğradığından bir sonraki gelmiş veya gönderilmiştir.

Son peygamber Hz. Muhammed (a.s.) olduğu için hem yeniliği hem de bozulmamış oluşu nedeniyle şeriatı, yani tebliğ ettiği din "tâhir", yani "temiz"dir. O'nun va'z edeni Hz. Muhammed'dir. Allah'tan vahyedilene pratiğe geçiren odur. Recâizâde Mahmûd Ek-

49) Ahzâb, 33 / 21.

50) Bu bend şu şekilde nesre çevrilebilir: "*Hikmetinle bu temiz şeriatın va'z edeni sensin. Şeriatınla pek çok kâfirin imanla şereflendiricisin. Bu sebepten dolayı zâhirin (fizikî yapın) aydın, bâtunun (ruh dünyan) nurluydu. Her şeyi bilen Kâdir'in yaratılıştan kendisini övdüğü biri olmuşsun. Sana (senin yüceliğine) bir (Recâizâde Mahmûd Ekrem gibi) şairin şiirinin derecesi yetişsin mi? Ey Allah'ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur.*"

rem, *Nağme-i Seher* adlı eserinde yer alan bir başka 'Na't'ında da aynı kavramı kullanırken şöyle der:

"*Kânûn yapar 'ukûl nizâm-ı 'umûr için
Mevcûd iken şerî'at-i tâm-ı Muhammedî*"⁵¹

"*Muhammedî tam bir din mevcut iken, (öte tarafta) akıllar işlerin düzenlenmesi için kanun yapar.*"

"Hikmet" kelimesinin pek çok anlamı vardır. Hikmet, ilâhî hakikatleri, Allah'ın varlık, birlik ve kudretinin işaretlerini kendi iç varlığına ve kainatın yaratılış kanunlarına (sünnetullah'a), iman ve sağ duyu ile bakarak idrak etme, Allah'ın ayetlerini düşünerek inceleme ve bunlardaki esaslara göre hareket etme veya düşünce derinliğini hayata geçirebilecek seviyede üstün bir ilme sahip olma anlamına gelir. Ancak, Kur'an'da söz konusu edilen hikmet, bundan farklı olup "derin ve yararlı bilgi" anlamında geçer. Bu ilâhî işaretleri - ayetleri - düşünen, sağ duyu sahibi kişilerin sahip olabileceği bir bilgidir⁵².

"Şer'" kökünden türeyen "şerî'at", lügatte, şer' ile birbirine referans yapılarak yer almaktadır ve eş anlamlı bir kelimedir. "Mâide Süresinin 48. âyetinde Allah'ın her topluma özgü bir şeriat ve minhâc belirlediği bildirilmektedir. Şerî'at genel yasalar düzeni; minhâc ise şeriatın yüksek ahlâkıdır. (...) Kur'an'a göre Allah, her millete bir ibadet yolu, bir şeriat belirlemiştir. Hac: 88 / 34, 67; Bakara: 92 / 148; Mâide: 110 / 48. âyetlerde de her milletin bir dini, bir şeriat düzeni, bir kurban ibadeti ve kıblesi olduğu ve bunların Allah tarafından vaz'edildiği vurgulanmıştır."⁵³ Şahsında imanı sembolize eden ve pratiğe çeviren Hz. Peygamber, şeriatıyla pek çok kafirin imana gelmesini sağlamış, küfür toplumu içinde bir iman ve Müslüman toplumu oluşturmuştur.

Şaire göre bunun sebebi, Hz. Peygamber'in hem zâhirinin münevver olması, hem de batınının pür-nûr olmasıdır. Yani maddî ve manevî güzellikleri şahsında toplamasıdır. Bu aynı zamanda, onun hilyesinin bir medhidir. Diğer taraftan kainatı yoktan var eden, her şeyi bilen⁵⁴ Kâdir⁵⁵ Allah, Hz. Peygamber'i yaratılış itibarıyla övmüştür. Yani Allah'ın övgüsüne mazhar bir kişidir o. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de ahlâkı ve doğru sözlü oluşu başta olmak üzere övülmüştür⁵⁶. Şair sözü kendine getirerek, durum bundan ibaretken yani Ey Muhammed! Seni Hak övmüşken, "sana (senin yüceliğine) bir (Recâizâde Mahmûd Ekrem gibi) şairin şiirinin derecesi yetişsin mi? (mümkün müdür bu?" diye sorar. Şair haklıdır, şairler kervanında kim tam medhini yapabildiğini söylemiş ki... "O'nu anlatmak, O'nu mukaddes hayatını yazmak için Asr-ı Saâdet'ten bu yana nice şairler ve yazarlar kalem oynattılar, ciltler, hatta kütüphaneler dolusu eserler meydana getirdiler.

51) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *Nağme-i Seher*, s. 7; A.m.f., *Bütün Eserleri*, c. 2, s. 17.

52) Bkz. Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, s. 136.

53) Süleyman Ateş, "Şerî'at ve Laiklik", *Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı IV [Kültürel Değerlendirme]*, Yıl: 4, Sayı: 23-24, Eylül - Aralık 1998, s. 2606, 2607. Bu konuda ayrıca bkz., *İslâmiyat, Üç Aylık Araştırma Dergisi [Şeriat Dosyası]*, c. 1, Sayı: 3, Temmuz - Eylül 1998, 312 s.

54) Geniş bilgi için bkz. Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, Seha Neşriyat, İst., 1993, s. 132.

55) Ali Osman Tatlısu, *A.g.e.*, s. 183.

56) Bkz. Kalem, 68 / 4; Necm, 53 / 3...vb.

Hazret-i Mevlânâ, "O'nun vasıflarının şerhini, eğer ben devamlı, durmadan söylesem yüzlerce kıyamet geçer de o yine bitmez..." diyerek onu anlatmanın, hakkıyla anlatmanın insan diline nasip olmadığını ifade etmiştir.⁵⁷

"Şair boşuna mı söylemiş:

"Medhinde belîğân-ı Arab ebkem-i nâtık
Vasfında fasîhân-ı Acem nâtık-ı ebkem"⁵⁸

Recâizâde'nin de bu ve benzeri görüşleri benimsemiş olduğu görülüyor. Tabii bu, aynı zamanda alçak gönüllülüğün de bir nişânesidir. Çünkü her şair ve yazar, onu kudreti dahilinde bir nebzecek de olsa tavsif ve tasvir eder.

Bütün bunları gerçekleştirirken sözün ve sanatın gücünden yararlanan şair bu bendde de *edebî sanatlara* yer vermiştir: Anlam zıtlıkları açıkça görülen "zâhir" ve "bâtın" kelimelerinin 3. mısradan anlam bütünlüğü içerisinde başarılı bir biçimde bir araya getirilmesiyle *tezâd*; dördüncü mısradan "her şeyi bilen Kâdir'in yaratılıştan kendisini övdüğü biri olmuşsun" ifadesiyle, daha önce zikredilen Kalem, 68/4, Necm, 53/3 ... vb. ayetlere *telmîh*; "Rütbe-i şî'ri yetişsin mi sana bir şâ'irin?" mısrasında "cevabı olumsuz" olan bir sorunun sorulmasıyla *istişnâm*; Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.)'ya seslenilerek "yâ" ünleminin kullanılmasıyla *nidâ*; "yâ" nidâ edatının harflerinin sondan geriye doğru okunduğunda yine bir ünlem olan "ey" in çıkmasıyla bir *aks-i müfred*: "şer" kelimesinin 1. ve 2. mısralarda birden fazla tekrarlanmasıyla *tekrîr*; yine bir önceki bendde olduğu gibi, "Resûlallah" tamlamasıyla Fetih, 48/29'a bir *telmîh*; şairin, "şiiirinin derecesinin Hz. Peygamber'in yüceliğine ve ona layık olmayışı"na sebep olarak, "yüceliğinin sonunun, nihayetinin olmayışı" gibi çok daha güzel bir nedene bağlamasıyla *hüs-n-i ta'lîl*; aynı kökten türeyen "nur" ile "münevver" kelimelerinin bir arada kullanılışıyla *iştikâk*; "Resûlallah, ulviyyet, sen, mazhar-ı imân; pür-nûr, münevver; rütbe, gâye; Hakîm-i Kâdir, Resûlallah, şer', vâzı" kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilgileri göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle *tenâsüb* sanatlarının yapıldığı tespit edilebilir.

4

"Nûr-ı dîdârınla minhâc-ı hakikat lem'a-dâr,
Tâb-ı güftârınla esrâr-ı ledünnî âşikâr,
Lutf-ı etvârınla ihsân ü 'adâlet kâmkâr,
Feyz-i âsârındır bu dîn ü ümmet pâydâr,
Müdde'âma şâhidimdir Hazret-i Perverdigâr,
Yâ Resûlallâh yokdur gâye-i 'ulviyyetin!"⁵⁹

57) Adem Çalışkan, *Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, ss. 50-51.

58) Adem Çalışkan, *a.g.e.*, s. 79.

59) Bu bend şu şekilde nesre çevrilebilir: "Yüzünün nuruyla hakikat yolu parıltılı; sözünün kuvveti ile ledünnî surlar (Allah bilgisi ve surlarına ait incelikler) apaçık; tavırlarının hoşluğuyla ihsan ve adalet isteğine ulaşmış; eserlerinin feyzi olan bu dîn (İslâm) ve ümmet ayakta (sağlam); Hz. Allah (c.c.) bu iddiâna şahidimdir. Ey Allah'ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur."

Hız. Peygamber (s.a.v.) tarif, tavsif, tasvir ve medh edilir de onun cemâli, sözleri, tavırları ve yapmış oldukları anılmaz mı, övgüsü yapılmaz mı? Şüphesiz yapılır. Recâizâde'ye göre, Hız. Muhammed Mustafa'nın yüzü o kadar nurlu ve aydınlık ki, hakikat yolu onunla aydınlanmıştır.

Üzerinde durulması gereken kelimelerden biri "minhâc", diğeri "hakikat"tır. Minhâc, "yol" demektir, ancak bu yol sıradan bir yol değil, "hakikat"e giden yoldur. Hakikat'i hem "real" hem de "irreal" gerçeklik olarak ele almak gerekir. Gerçek yolda sapma olmaz, ona giden zaten parıltılı yolu bulmuştur. Şair'e göre "hakikat yolu"nun parıltılı ve aydınlık oluşunun nedeni, Hız. Peygamber'in çehresinin nuru, yani parlak oluşudur. Böylelikle peygamberin yüz güzelliği övülmektedir. Hakikaten Peygamber'in yüzü ayın onbeşi gibi parlaktı. Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

*"Câbir b. Semûre (r.a.) buyuruyor: Ben Resûlallah'ı mehtaplı bir gecede gördüm, üzerinde kırmızı bir elbise vardı, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in yüzüne baktım, bir de dönüp aya baktım. Vallahi benim gördüğüm Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in yüzleri aydan daha güzeldi..."*⁶⁰.

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine "hadis" adı verilir. Recâizâde, ikinci mısırada O'nun sözü ve sözünün gücünden söz açmaktadır. Bu sözlerin özelliği ise "ledünnî sırlar"ı ortaya çıkarması, âşikâr etmesidir. Çünkü O, vahyi insanlara aktarıyordu.

O halde Hız. Muhammed "ilm-i ledün"nü bilendir. Ledün, "zat. ind" anlamlarına gelir. "Ledün bilgisi", mutasavvıflarca Allah tarafından ilham edilen ve müşşidın feyziyle bilinen "hakikat bilgisi"dir. Bunu en iyi bilen Peygamberimizdir. Bundan dolayıdır ki O, "esrâr-ı ledünnî"yi âşikâr eden "ilm-i ledün sultanı"dır. Süleyman Çelebi bunu güzel dile getirmiştir:

*"Bu gelen tevhîd-i irfân kânıdır
Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır"*

diğeri taraftan Kudsî Hadis'leri direkt "esrâr-ı ledünnî"yi âşikâr kılan sözleridir.

Recâizâde, bendin üçüncü mısırında, Hız. Peygamber'in fiillerinin, tavırlarının hoşluğu nedeniyle "ihsân ü adâlet"ın olması gerektiği biçime girdiğini ifade ediyor. Çünkü o, tebliğ görevini adaletle yapmıştır⁶¹. Böyle davrandığı için de ihsan ve adalet, tam tcellî etmiş ve tahakkuk eylemiştir.

Allah Resûlü, bu görevini tam yaptığında bugün İslâm ve ümmet pâydârdır. Şaire göre bu sonuç, peygamberin "feyz-i âsârı"dır. Şair, söylediklerinin doğru olduğunu "*Müdde'âma şahidimdir Hazret-i Perverdigâr*" mısırıyla teyit ediyor. Çünkü Peygamber, vahy edileni olduğu gibi insanlara aktarmış, söylediklerinin hevâ ve hevesinin ürünü olmadığını, aksine vahiy ürünü olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiştir⁶².

60) Ebû İsâ Muhammed et-Tirmîzî, *Şemâil-i Şerîfe*, [Terc. ve şerh: Hüsamüddin en-Nakşibendî. Sad. M. Sadık Aydın], Hilâl Yay., İst., 1976, s. 27.

61) Bkz. Enbiya, 21 / 109.

62) Bkz. Necm, 53 / 3.

Diğer bendlerde olduğu gibi şair, yine sözlerini nakarat mısraıyla bağlamaktadır: “Ey Allah’ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur.” Şüphesiz yine bütün bunları şiir diliyle ifade ederken *edebî sanatlardan* yararlanmaktadır: “Hakikat yolu” aydın oluşu, Hz. Peygamber’in “yüzünün nuru” gibi daha güzel bir sebebe bağlanarak *hüsni ta’lîl*; “nûr-ı dîdâr” tamlamasıyla Peygamber’in yüz güzelliği anlatıldığından zikri geçen hadîs-i şerife *telmîh*; ayrıca ikinci mısra da sözünün gücü sayesinde ledünnî sırların ortaya çıktığı söylenerek, Allah’ın vermiş olduğu ifade kudreti ve bunları yaptığı vurguladığı için Necm, 53 / 3-4’e de *telmîhte* bulunduğu üzerinde durulabilir. Öte yandan, Hz. Peygamber’in “feyz-i âsâr”ı ile “dîn ü ümmet”in “pâyedâr” olduğu zikredilerek, onun tam, eksiksiz biçimde İslâm’ı tebliğ ettiği söylenmiştir. Bu ifadelerde, “... Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için dîn olarak İslâm’ı beğendim...”⁶³ ayetine *telmîh*; Hz. Peygamber’e seslenilerek “yâ” ünleminin kullanılmasıyla bir *nidâ*; “yâ” nida edatının harflerinin sondan geriye doğru okunduğunda yine bir ünlem olan “ey” in çıkmasıyla *aks-i müfred*; diğer bendlerde olduğu gibi, “Resûlallah” tamlamasıyla Fetih, 48 / 29’a bir *telmîh* ve “Resûlallah, nûr-ı dîdâr, tâb-ı güftâr, lutf-ı etvâr, feyz-i âsâr, ulviyyet: ihsân, adalet; dîn, ümmet, Resûlallah, Hz. Perverdigâr; minhâc-ı hakîkat, esrâr-ı ledünnî” kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilgileri göz önünde bulundurularak bir arada kullanılmasıyla *tenâsüb* sanatlarının yapıldığı tespit edilebilir.

5

*“Zübde-i irfânın ey peygamber-i ümmî-lakab!
Neyyir-i imânın ey peygamber-i kudsi-neseb!
Mükrem-i Kur’ân’sın ey peygamber-i mu’ciz-edeb!
Rahmet-i Rahmân’sın ey peygamber-i sadik-leb!
Müstehîl efdâline ta’yîn-i evsâf ü rüteb
Yâ Resûlallâh yokdur gâye-i ulviyyetin.”*⁶⁴

Recâizâde Mahmûd Ekrem, na’tın yazılış tarihini (3 Mart 1301) de sunduğu bu son bendinde Peygamber’e muhtelif sıfatlarıyla hitap etmekte, yoğun bir duygu ve sevgi içerisinde O’nun, sırasıyla “zübde-i irfân”, “neyyir-i imân”, “mükrem-i Kur’ân”, “Rahmet-i Rahmân” olduğunu dile getirmektedir. Sonuç olarak, Allah Resûlü’nün “faziletlerine ilişkin derece ve niteliklerinin belirlenmesinin mümkün olmayışı”na sebep olarak da, “yüceliğinin sonunun olmayışı”nı göstermektedir.

Recâizâde, son bendin ilk mısraında “Ey ümmî lakablı peygamber! (Sen) irfanın özüsün” diyerek, O’nun iki yönünü ortaya koymaktadır: “Ümmî lakablı oluşu” ile “(ilim ve) irfanın özü oluşu.” Hz. Muhammed (a.s.), Allah’ın vahiy ve ilhamıyla pek çok gerçeklere muttali olmuştur. Hiçbir kimse onun ilim ve irfân bakımından mertebesine yetişeme-

63) Maide, 5 / 3.

64) Bu bend de şu şekilde nesre çevrilebilir: “Ey ümmî lakablı peygamber! (Sen) irfanın özüsün. Ey kudsi soylu peygamber! İman güneşisin. Ey iyi huyu nucize olan peygamber! (Sen) kendisine Kur’ân verilmiş olansın. Ey doğru sözlü peygamber! Rahman’ın rahmetisin. Faziletlerine ilişkin derecede ve niteliklerin belirlenmesi mümkün değildir (buna girişmek manasız ve saçmadır). Ey Allah’ın Resûlü! Yüceliğinin sonu yoktur.”

miş ve yetişemeyecektir. Meydana getirmiş olduğu dinî müessesenin azameti buna delildir. Aslında kendisi “ümmî”, yani hiçbir okula, medreseye gitmemiş, hiçbir hocadan bir şey okuyup yazmamış, alimler ve hekimlerle düşüp kalkmamıştır. Bunun böyle olduğunu da bütün aile çevresi ve toplumu bilmekteydi. Hiç şüphesiz onun bu hali bir mucize idi. Çünkü, O, buna mukabil “zübde-i irfân”dı.

Şair, “ümmî-lakab” olan biri için özellikle “zübde-i irfân” tamlamasını seçmiştir. İrfân, “bilme, anlama” demek olup tasavvufta ilâhî bir feyiz olarak kainatın sırlarını bilmek anlamına gelir. Suffilerce ilm-i zâhîr veya ilm-i şeriat ile ilm-i bâtın veya ilm-i hakikat. Bunlardan ikincisine irfân (marifet) adı verilir. İrfân ancak insanın iç bilgisidir ve kaynağı ilhamdır. İrfân ancak bir müşhidin yol göstermesi ile elde edilir. Bu bir peygamber olunca, o, irfânın özü olmaktadır. O da bunu vahiy ve ilhamla kazanmıştır.

Hz.Peygamber (a.s.), Kureyş kabilesindedir. Kureyşliler ise, Hz. İsmail’in zürriyetinden olduklarından pek büyük bir asâlet ve necabet şerefini haizdiler. Bununla beraber, Mekke’de Kabe’nin hizmeti ve korumasıyla şereflenmiş, daima reislik makamında bulunmuşlardır. Peygamberimiz, böyle şerefli bir kavme, seçkin bir hanedana mensuptur. Bu mensubiyeti de kendisinin başarısına yardım etmiştir.

Şaire göre O, böyle bir soya sahip, ama o derece de güçlü imana sahiptir. O, iman güneşidir. Çevresini güneş gibi aydınlatıp ıslah edici bir fonksiyona sahiptir.

Dört büyük kitaptan biri de Kur’an-ı Kerim olup, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.)’ya verilmiştir. Benden üçüncü mısraındaki “mu’ciz-edeb” vasfî terkiibini, “a)iyi huyu mucize olan, b)edebî mucizeye sahip olan” biçimlerinde düşünmek mümkündür. Kur’ân aynı zamanda edebî bir mucizedir; o, şairleri ve edipleri susturmuş, inanmayanlara benzerini, hatta bir süresini getirmeleri için meydan okumuştur⁶⁵.

“Ey doğru sözlü peygamber! (Sen) Rahman’ın rahmetisin” ifadesinde, Peygamber’in sıfatlarından “doğruluk ve doğru sözlü oluşu” ile “rahmet oluşu” üzerinde durulmak istenmiştir. Peygamberlerin sıfatları olarak, “ismet, emanet, fetanet, tebliğ ve sıdk” sıralanır. Peygamberler, her konuda yani şer’î hükümleri tebliğde olduğu gibi diğer konularda da doğrudurlar. Onlardan gelen her haber mutlaka doğrudur, gerçeğin ta kendisidir. Allah, onların doğruluklarını teyit için kendilerine mucize lütfetmiştir. Hz. Peygamberimiz de diğer peygamberler gibi “sıdk” sıfatıyla muttasıftır. O, bu yönüyle diğer insanlardan ayrılır.

Rahman⁶⁶ olan Allah, Hz. Muhammed (a.s.)’ı alemlere rahmet olarak göndermiştir⁶⁷. Bu yönüyle O, bir rahmettir. Zaten O’nun bir adı da “rahmet”tir.

Benden ana fikrini veren mısra, beşinci mısradır. Şair, kısaca demek istiyor ki, “(Senin) faziletlerine ilişkin derece ve niteliklerinin belirlenmesi mümkün değildir.” Çünkü, “Ey Allah’ın Resûlü! (Senin) yüceliğinin sonu yoktur.”

65) Bkz.: Bakara, 2 / 23-24; İsra, 17 / 88.

66) Bkz. Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, ss. 29-30.

67) Enbiya, 21 / 107.

Şair, diğerlerinde olduğu gibi bu bendde de *edebî sanatları* kullanarak sanatkârlığını göstermek istemiştir: Hz. Peygamber, iman güneşine benzetilerek *teşbih* edilmiş, bu yönüyle liderliği ve fonksiyonu üzerinde durulmak istenmiştir. “Ey” ünlemi ile “peygamber” kelimesinin dörder kere tekrar edilmesiyle *tekrîr*; “Rahmet-i Rahmân” tamlamasıyla Enbiya, 21/107’ye, “Resûlallah” tamlamasıyla da Fetih, 48/29’a birer telmih; Hz. Peygamber’e seslenilerek ilk dört mısradaki “ey”, son mısradaki “yâ” ünlemlerinin kullanılmasıyla *nidâ*; “ey” ve “yâ” ünlemlerinin harflerinin sondan geriye doğru okunduğunda, sırasıyla yine “yâ” ve “ey” ünlemlerinin çıkmasıyla *aks-i müfred*; Allah Resûlü’nün “faziletlerine ilişkin derece ve niteliklerinin belirlenmesinin mümkün olmayışı”na güzel bir neden olarak “yüceliğinin sonunun olmayışı”nın gösterilmesiyle *hüsn-i ta’lîl* ve Hz. Peygamber’i medh, tasvir ve tavsif eden kelimelerin aralarındaki anlam ilişkileri göz önünde bulundurularak bir araya getirilmesiyle *tenâsüb* sanatlarının yapıldığı tespit edilebilir.

Sonuç

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı’nın ikinci nesline mensup olan Recâizâde Mahmûd Ekrem’in bu na’tı, *müseddes* nazım şeklinde kaleme alınmış beş bendden oluşan bir manzumedir. Müseddes, her bendi altı mısradan oluşan bir Divan Edebiyatı nazım şeklidir. Mütেকerrir ve müzdevic olmak üzere iki ana şekli vardır. Her bendin bir veya iki mısraı nakarat olarak tekrarlanan müseddeslere mütেকerrir müseddes denir. Recâizâde Mahmûd Ekrem’in bu na’tı, bir *mütেকerrir müseddestir* ve kafiye örgüsü, “aaaaa bbbba cccca dddda eeeee” şeklindedir. Na’tta, rediflerin çok kullanıldığı ve kafiye çeşitleri açısından da zengin kafiyelerin çok olduğu görülmektedir.

Şair, “şi’r ne kadar tabi’î olursa o kadar güzel olur”⁶⁸ görüşünde olsa da, “ulvî fikirler”i yansıtan na’tında, -tıpkı tevhidlerinde olduğu gibi- dil, bütün bütün ağır bir havaya bürünmekte ve ikizli üçüzlü terkipler birbirini izlemektedir. Müzeyyen ve âlf üslûpla⁶⁹ kaleme alınmış olan na’tın özellikle son iki bendinde “bu” ile “yok” dışında tek bir Türkçe kelime yoktur. Bu bir yerde onun üslûp anlayışından kaynaklanmaktadır. Çünkü böyle bir üslûbu na’ta uygun bulmaktadır. Bilindiği gibi, ona göre “şi’r hadd-i zâtında ‘âlf olduğundan...”⁷⁰ “ma’âliden bâhis ise ‘âlf olur.”⁷¹ O şiirde “ulviyyet” peşindedir. Bu

68) Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Takdir-i Elhân*, s. 11.

69) Recâizâde Mahmûd Ekrem üslûbu, *üslûb-ı müzeyyen, üslûb-ı sâde ve üslûb-ı âlf* olmak üzere üçe ayırır. Bunlardan “üslûb-ı müzeyyen” hakkında, “tezyînât-ı edebiyeye ya’ni envâ’-ı mecâz ile sâir sanâyi’ye ziyâdesiyle mâil olduğu için (müzeyyen) vasfıyla tavsîf ediyoruz” derken, “üslûb-ı âlf” konusunda da, “Üslûb-ı âlfdeki hâssa-i celîle efkâr ü hissiyyâtın asâlet ü ulviyyetine ta’birâtın azamet ü şiddetini de ilâve ederek nâgehânî tehâcümlele nefsi-nâtukayı havâssının fevkine çıkarmak ve hayret ü i’câz ü aşk ü garam ile meşhûn eylemekdir... Üslûb-ı âlf münâcât ü nu’ûta, mersiyyeye, hutbelere, felsefeye, tarihin bazı parçalarına, trajedilere ve sâir her türlü mukaddes ü âlf mebahîse lâyıktır.” der [Bkz., Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyât*, Mihrân Matbaası, İst., 1299, s. 198, 203].

70) Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Takdir-i Elhân*, s. 50.

71) A.g.e., s. 53.

na'tta da tahlile gerek görülen ya da halledilmesi gerekli olan şey, bahsi geçen ulviyye-
te örneklik teşkil eden Hz.Peygamber'in ulviyyetidir.

Aruzun Remel Bahri'ndeki "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıyla kaleme alınan bu manzume, Hz. Peygamber'i tarif, tavsif ve medh için yazılmış bir na'ttır. Şair, "her mevzûn u mukaffâ lâkırdı şî'r olmak lâzım gelmez, her şî'r mevzûn u mukaffâ bulunmak iktizâ etmediği gibi."⁷² diyerek şiirde vezin ve kafiye reddetmemekle birlikte yeterli olduğu görüşüne karşı çıkmış, başka şeylerin gerektiğine işaret etmiştir. Bunlardan biri yukarıda değinildiği üzere 'ulviyyet' adını verdiği meziyettir. Şiirle duygu derinliği ve anlaşılabilirlik arasında ilişki kuran şaire göre, Hz.Peygamber'in ulviyyetinin nihyeti yoktur. Metin, şairin poetik görüşleri içinde edebî sanatların önemli yerinin olduğu dikkate alınarak bu yönüyle de tahlile tabi tutulmuştur. Amacımız şairin bütün na'tlarını karşılaştırmalı bir biçimde incelemek değil de yalnızca birini tahlil etmek olduğundan, diğer na'tlarına tüm atıflar yapılmış, fakat örnekler gereği halinde sınırlandırılarak verilmiştir.

Dinî konulu şiir veya manzumelerin İslâm Edebiyatı ve Türk divan şiiri tarihinde geleneksel olarak oturmuş bir sıralanış biçimi vardır. Herhangi bir eserde, özellikle divanlarda önce tevhid, sonra, münacât ve ardından na't türlerinde şiir veya manzumeler gelir ve devam edip gider. Bu sıralama, o devir insanlarının veya sanatçıların inanç anlayışlarında anlamlı bir yere sahip olan Allah, peygamber ve halifeler / pâdişah ... vb. protokol sırasının sanat eserine aynen yansımından başka bir şey değildir. Tanzimat devrinde ve Recâizâde Mahmûd Ekrem'de de bu sıralama bozulmaz.

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı'nda sadece şair ve yazar değil, aynı zamanda edebiyat teorisyeni⁷³ olan Recâizâde Mahmud Ekrem Bey'in sanatı ve şiiri hakkında şüphesiz çok şeyler söylenebilir ve yazılabilir. Ancak burada, bir makale sınırları içerisinde onun sanatı ve şiirinde pek üzerinde durulmayan dinî cephesi mütekerir müseddes tarzında kaleme aldığı bir na'tı bağlamında ele alınmıştır. Bu itibarla, Recâizâde Mahmud Ekrem Bey'in sanatı ve kişiliği konusunda eksik kalmış bir yönünün telâf edilmesinde makalenin olumlu yönde bir işlevinin olduğu iddia edilebilir. Şairin bu bağlamdaki diğer şiirlerinin ele alınıp tahlil edilmesi, onun sanatı ve şiiri açısından önemli bir noksanlığı ortadan kaldıracak ve Türk Edebiyatı'na da önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

72) Recâi-zâde Mahmûd Ekrem, *a.g.e.*, s. 10.

73) Bu konuda bkz., İsmail Parlatur, *Talim-i Edebiyat ve Benzerleri*, (AÜ. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank., 1972-73, 120 s.; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ank., 1996, XXV+685 s.; Komisyon, "Talim-i Edebiyat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, Dergâh Yay., İst., 1998, c. 8, s. 216.